

Pohjola-Nordens seminar om Russland: "Norden och den ryska marknaden", 10. november 2009, Helsinki.

Innlegg ved utenriksminister Jonas Gahr Støre

"Norge, Finland og Russland – naboer i nord"

Kjære venner,

Alexander og jeg er glad i gå på ski. Vi hadde en fin tur i marka rett utenfor Oslo i fjor. Jeg skal ikke si hvem som vant.

Hvert år i mars arrangeres et norsk-finsk-russisk skirenn rundt stedet vi på norsk kaller "Treiksrøysa" - altså grensemerket på fjellet "Muotkovaara" – som markerer punktet der Norge, Finland og Russland møtes. Årets skirenn var det 15. i rekken og samlet 1500 deltakere.

Dette skirennet gir et talende og flott bilde av den forandringen som har skjedd siden jernteppet ble trukket til side for snart 20 år siden. Både Norge og Finland har kommet langt i å gjøre grensen til Russland mer til en bro – enn et hinder – ja, en løype, skiløype. Og dette vil også være hovedtema for mitt innlegg: Grensene mellom våre land her i nord – "pohja" – som en bro, ikke som en hindring.

Jeg har tatt med meg et kart. Det er riktignok ganske grønt og blått. Nordområdene. Grensene er ikke så tydelige her.

Både på norsk og finsk har begrepet for "nord" – det "nordlige" – "norden" – "pohja" – både geografisk, historisk og mytologisk mening. En geografisk retning – men det handler også om visjoner, vyer, forgjettede landområder (ja, tenk bare på beskrivelsene i "Kalevala!").

Derfor - et par raske skritt tilbake i historien. Fra midten av 1700-tallet til 1917 drev nordmenn og russere aktiv handel – "pomorhandelen" – i nord. Korn fra Russland ble byttet

mot fisk fra Norge. Det var tett kontakt mellom den norske og den russiske befolkningen langs kysten. En form for "russenorsk" språk ble snakket for å forstå hverandre. På slutten av 1800-tallet bosatte norske familier seg langs kysten av den russiske Kolahalvøya for å drive fiske og handel. Denne handelen tok brått slutt etter den russiske revolusjonen – og mange av de norske bosetterne ble ofre for Stalins utrenskninger på 1930-tallet.

Finland har satt varige merker etter seg både i norsk og russisk del av nordområdene. Overalt i Finnmark fylke treffer vi folk med finsk avstamning. På slutten av 1800-tallet utgjorde den finsktalende delen av befolkningen en fjerdedel av det totale folketallet i Finnmark. Finske veiskilt og finske stedsnavn er det flere av - i Kvæningen, Kafjord, Bugøynes, Nordreisa - og Luostari og Salmijärvi henger fremdeles igjen på russisk side.

1.

Poenget mitt er dette – og det første av fem korte poenger jeg har for dette innlegget: I historien om det norsk-finske, som det norsk-russiske forholdet, så har folk-til-folk-dimensjonen vært et dominerende perspektiv.

Folk-til-folk-dimensjonen. På et vis "mykner" dette forholdet, gir det substans, karakter og gjør det mindre "teoretisk", sammenlignet med forholdet slik det kanskje kan være for de landene som hovedsakelig møter Russland på myndighetsnivå.

Også i dag er den norske befolkningen i nord en viktig drivkraft i norsk Russlandpolitikk. Jeg får rett som det er en telefon, e-post eller sms (vel, jeg har ikke egen blogg som Alexander...) fra folk i Nord-Norge som har sterke meninger om vår politikk i forholdet til Russland i nord. Erfaringer, opplevelser og synspunkter. I det siste har det ofte handlet om norske bedrifter som ønsker at det skal bli lettere å ta inn russisk arbeidskraft.

Ordføreren i Sør-Varanger, i Norges nordligste fylke, Finnmark, ønsker en "konsulatfilial" nærmere den norsk-russiske grense på russisk side, slik at det skal bli lettere for russerne i dette grenseområdet å søke om visum.

Den norske befolkningen i Finnmark var raskt ute til å ta i bruk de nye mulighetene da grensen mot Russland igjen ble åpnet på begynnelsen av 1990-tallet. Og disse kontaktene har siden bare vokst i variasjon og omfang. På myndighetssiden har vi hele tiden lagt stor

vekt på å utvikle dette kontaktnettet, og vi har gitt mye økonomisk støtte til ulike samarbeidsprosjekter.

Slik jeg ser det spiller folk-til-folk-kontaktflaten en helt sentral rolle i et lavspenningsperspektiv. Dette er et kjernepunkt i vår Russlandspolitikk.

2.

Så til punkt nummer to: Jeg opplever nå at vi høster fruktene av både Barentssamarbeidet og Østersjøsamrådet (som er hovedtema for dette seminaret) – som jo var starten på samarbeidet med Russland etter avslutningen av den kalde krigen i 1989/90.

Dette samarbeidet har omfattet omtrent "alt", fra utveksling av kor og fotballag, til målinger av luftforurensning og tuberkulosebekjempelse. Og samarbeidet har gått fra å være tildels humanitær bistand på begynnelsen av 1990-tallet, til vitenskapelig og økonomisk samarbeid i dag.

Etter disse årene med samarbeid med Russland om smått og stort, synes vi å se at russerne "til en viss grad stoler på oss", hvis jeg kan formulere det slik, "off the record". Etter nesten 20 år mistenker de ikke lenger at vi har en slags "skjult agenda" bak samarbeidet i nord. Og de sier dette uten at vi sier det først: At "lavspenning i nord er en hovedmålsetting".

Det er en spesiell stemning i disse regionale rådene – Barents, Østersjø, Arktisk råd – og dette er de internasjonale møteplassene der samarbeidet med Russland kanskje fungerer aller best. Det er interessant.

Russland leverte fra seg formannskapet i Barentsrådet til Sverige nå under utenriksministermøtet i Murmansk i forrige måned etter å ha bidratt til å holde en god aktivitet i alle Barentssamarbeidets arbeidsgrupper i to år. For tiden er næringsliv og transport og logistikk viktige temaer i dette Barentssamarbeidet.

Også i Arktisk råd spiller Russland en viktig og konstruktiv rolle. Ett sentralt tema nå er å søke å utvikle et internasjonalt samarbeid om søk og redning i havet i nord, ettersom skipsleder åpnes og skipstrafikken kommer til å øke.

Venner,

Norge og Finland deler jo grense med Russland – Norges grense mot Russland er 196 km, mens Finlands grense jo er hele 1.313 km (og kun 28 km kortere enn Finlands samlede grense mot Sverige og Norge), som dere vet – men foruten dette er våre to lands historie med Russland svært forskjellig. Men naboskapet med Russland gjør nok likevel at vår holdning skiller seg fra de andre nordiske landenes, Sverige, Danmark og Island. Med felles grense følger utfordringer som må løses i fellesskap. "Northern Finland is organically linked to the north of Norway and Russia", som Alexander Stubb sa det i en svært god keynote speech om Finlands arktiske politikk, i Rovaniemi 29. september i år.

3.

Så mitt tredje punkt er derfor dette: Naboskapet gjør at vår holdning til Russland må være løsningsorientert og pragmatisk.

Vi kan ikke bare stoppe opp, påpeke at Russland bryter menneskerettighetene, fokusere på ett sakfelt, og si at dermed vil vi ikke samarbeide med dem...

Det er nettopp gjennom langsiktig og gjensidig forpliktende samarbeid at kan vi oppnå endring. Dette er og blir min tese.

Både Norge og Finland har i alle år hatt samarbeid med Russland, også under den kalde krigen, og fra norsk side er vi stolt av mye av det norsk-russiske samarbeidet. Ett eksempel: Det er vel neppe noen andre steder i verden hvor to land på en så vellykket måte greid å forvalte fiskeriene sammen. I mer enn 30 år har vi hatt forhandlinger – tøffe forhandlinger - om bærekraftig utnytting av fisken i Barentshavet. Resultatet er at vi har "det best forvaltede havet" i verden, for å skryte litt av akkurat det.

Generelt sett opplever jeg også at Russland "fungerer" i et interessebasert, praktisk samarbeid, og at vi greier å arbeide oss fram til pragmatiske løsninger. Også når vi i utgangspunktet ikke er enige.

Jeg opplever at dette praktiske samarbeidet gir oss en kunnskap om Russland som mange land ikke har. Det gir Norge en plattform til å diskutere også andre, og mer prinsipielle problemstillinger med Russland. Det samme opplever helt sikkert dere her i Finland.

Men, selvfølgelig: Vi har "lille Norge" og "store Russland". Et svært asymmetrisk forhold. Og samarbeidet er ikke alltid enkelt heller. Russland er ett av tre land vi har landegrense til – og uten sammenligning det mest kompliserte av disse tre.

Russland er og blir en svært viktig dimensjon for oss, i vår utenrikspolitikk. Mens for Russland er naturligvis ikke Norge helt av samme betydning. Vi er bare ett av svært mange naboland – og kanskje, sammen med Finland – blant de "minst kompliserte".

Forskjeller i politisk kultur – og når det gjelder verdier, for å bruke det begrepet – vanskeliggjør samarbeidet med Russland. Det siste året har flere menneskerettighetsforkjempere i Russland blitt drept eller trakassert. Bakmenn går fri. Flere av de drepte er journalister og menneskerettighetsforkjempere.

Ytringsfriheten har trange kår. I et land der myndighetene ser ut til å ønske å ta stadig sterkere kontroll. I Nord-Kaukasus øker problemene, og det går knapt en dag uten at noen blir drept. Alt dette er svært bekymringsfullt.

Så til et annet felt, marked, økonomi og rettsprosesser: Det siste året har jeg hatt diskusjoner med min kollega Sergej Lavrov om Telenor. Dette norske telekommunikasjonselskapet har i 15 år vært en aktiv medeier i den russiske telekommunikasjonssektoren. Siden 1998 har Telenor delt aksjemajoriteten i det russiske teleselskapet, VimpelCom, sammen med den russiske Alfagruppen.

Så: I fjor vår ble Telenor saksøkt for å skulle ha forhindret VimpelCom å gå inn i Ukraina. Søksmålet ble gjort av en til da ukjent minoritetsaksjeeier, som så ut til å ha tett tilknytning til Alfagruppen. Telenor ble i en rett i Sibir idømt en bot, på 1,7 milliarder dollar, og selskapets aksjer ble konfiskert av den russiske namsmannen for å kunne tvangsselges.

Alt i rettsprosessen tydet på at det russiske rettssystemet har et godt stykke å gå, og at utenlandske selskaper har liten sikkerhet for sine investeringer i Russland. Selskapsraiding skjer fremdeles i Russland.

Men bakteppet er også dette: Selv om vi ser en viss stabilisering av den siste tidens økonomiske nedgang, har den globale finanskrisen rammet Russland hardt. Mens vi de siste årene så en jevn vekst i russisk bruttonasjonalprodukt på rundt 6-7 % årlig, regner man med en nedgang på 7-8 % i år. Industriproduksjonen har gått kraftig ned. Arbeidsledigheten har gått betydelig opp. Utenlandske investeringer er halvert i år. Og investeringer innenlands er redusert som følge av manglende tilgang på lån.

Det norske telekommunikasjonsselskapet Telenor og den russiske Alfagruppen kom i oktober fram til en forhandlingsløsning, som forhåpentligvis vil hindre at Telenor taper sine verdier i Russland. Noe av grunnen til at akkurat denne konflikten ser ut til å få en positiv utgang, kan være – tror jeg - at finanskrisen har gjort Russland mer oppmerksom på at landet ikke kan stå alene økonomisk, og at investeringsklimaets omdømme har betydning for fremtidige utenlandske investeringer.

Det er mitt inntrykk at norske mellomstore selskaper, som er engasjert i ikke-strategiske sektorer, har det lettere enn de store og synlige. Så lenge disse selskapene holder seg mer "utenfor radaren" – det vil si tjener kun "moderat" med penger, og følger det russiske regelverket – så greier de fleste seg bra.

Det finske næringslivsengasjementet i Russland er naturligvis betraktelig større og ganske forskjellig fra det norske.

4.

Mitt fjerde punkt kan innledes med dette: President Medvedjev understreker i en interessant artikkel - "Fremad Russland!" – formet som et brev til det russiske folk – at landet må utvikle sin ensidige råvareøkonomi – og presidenten framhever samarbeid med andre land som en av metodene for å modernisere økonomien.

Også andre strategiske dokumenter gitt ut i Russland det siste året peker i samme retning: Sikkerhetsstrategien og Arktis-strategien – begge framhever samarbeid med andre land som viktig for utvikling av kunnskap og økonomi.

For å oppnå samarbeid er Russland nødt til å gjøre noe med rammevilkårene for utenlandske selskapers engasjement i landet. I "Doing business" - rapporten 2010 rangeres Russland som nummer 120 av 183 når det gjelder "næringsvennlighet"... Det gjenstår å se om Russland greier å omsette sine uttalte ønsker om samarbeid til konkret handling.

For Norge og Finland – som naboer til Russland – er det viktig at Russland lykkes.

Ett viktig virkemiddel på veien mot bedre rammevilkår er russisk tiltredelse til WTO. Fra norsk side beklager vi derfor forsinkelsen knyttet til tollunionen med Kasakhstan og Hviterussland. For land som Norge og Finland er det ekstra viktig at Russland integreres i internasjonale forpliktelser og mekanismer.

Dette gjelder ikke bare innenfor det økonomiske feltet. Norge var talsmann i NATO for å gjenoppta samarbeidet med Russland etter Georgia-krigen. Vi er også tilfreds med at EU og Russland igjen diskuterer samarbeidsavtale, og for at det russisk-amerikanske synes å ha fått en "reset". Selvfølgelig er det uenigheter - som må løses, om mange saker. Men jeg mener nå (stort sett alltid) at den beste måten å løse problemer på, er å snakke sammen, ikke slutte å møtes.

En så åpen grense som mulig er viktig for et levende økonomisk samarbeid. Det gjenstår en del før vår grense til Russland blir som grensene mellom Norge, Sverige og Finland. Men vi har gjort mye de siste årene for å gjøre f.eks. visumutstedelse og grensepassering for russere så enkelt og fleksibelt som mulig.

Som sagt: Ikke minst har den nordnorske befolkningen presset på i disse spørsmålene. Bedrifter i en region med stor mangel på arbeidskraft vil ansette russere. Nordmenn vil ha besøk av sine russiske venner, slektninger og kolleger.

I effektiviseringen av vårt eget visumsystem har vi hatt stor nytte av de finske erfaringer. Vi kommer ikke opp mot Finlands rundt 750 000 visum til russere hvert år. Men også mengden av norske visum til russere øker. Vi er nå i forhandlinger med Russland om en ordning for lokal grensetrafikk, som vil gjøre at befolkningen i grenseområdene – innenfor 30 km på hver side – vil kunne krysse grensen visumfritt. Og det vil være et viktig tiltak for å fremme grensenært samarbeid.

Både i Murmansk og St. Petersburg er det for øvrig et godt samarbeid mellom norske og finske utenriksstasjoner. I Murmansk arbeider vi faktisk for å få til en samlokalisering av den finske og det norske generalkonsulatet. Dette illustrerer godt at våre land står sammen i nord.

5.

Alexander Stubb snakket om Østersjøsam arbeidet. For Norge er tyngdepunktet i forholdet til Russland litt lenger nord. Siden 2005 har nordområdene vært pekt ut som et strategisk satsningsområde for norske myndigheter, både utenrikspolitisk og innenfor en rekke andre sektorer.

Dette er mitt femte og siste punkt – Norges nordområdestrategi. Målet er å skape bærekraftig vekst og utvikling i nordområdene. Legge forholdene til rette slik at folk i nord kan bygge en tilværelse i levedyktige lokalsamfunn, med framtidsrettede arbeidsplasser, gode helse- og utdanningstilbud, og med rike natur- og kulturopplevelser. Vi skal utnytte mulighetene til økt internasjonalt samarbeid om ressursutnyttelse, miljøforvaltning og forskning gjennom tettere kontakt med våre naboer i nord. Russland, Finland og Sverige er viktige partnere for oss.

Én ting vi må huske på – ja, se på kartet – er at våre lands befolkninger i nord bor lenger fra sine hovedsteder enn fra hverandre. Ordføreren i norske Sør-Varanger er oftere i den russiske byen Nikel, Sør-Varangers vennskapskommune, enn hun er i Oslo.

Under Barentsrådsmøtet i Murmansk i oktober ble det arrangert et økonomisk forum med sterk deltakelse fra norske og finske bedrifter. 60 norske deltok, og 40 er allerede etablert i Murmansk i dag. Det er økende interesse fra finske bedrifter også mot Murmansk – og det er svært gledelig - dere er velkomne!

Alle som har territorium i nord opplever de samme utfordringene knyttet til demografi og levekår. Med en så spredt befolkning: Hvordan kan vi sikre at vi har den kvalifiserte arbeidskraften som er nødvendig for å utnytte de rike naturressursene i regionen? Hvordan kan vi skape ny økonomisk aktivitet uten å skade den sårbare arktiske naturen? Hvordan håndterer vi den økende interessen for regionen fra land utenfor regionen?

Den beste tilnærmingen til disse spørsmålene er for meg: Nær dialog, felles svar, felles handling. Maksimalt samarbeid mellom våre land i nord vil gi fordeler til alle, en vinn-vinn-situasjon.

Øvelser som "Barents Rescue" er interessante i så måte. Flere ganger har Norge, Finland, Sverige og Russland nå gjennomført store kriseøvelser. Bakgrunnen er at det ved en stor ulykke kan være lenger til redningspersonell, utstyr og sykehus i eget land enn i nabolandet. Derfor øves det på redningsaksjoner på tvers av grensene i regionen.

Norge har en kort landegrense til Russland, og det er den felles forvaltningen av havet, Barentshavet, som er vår største samarbeidsutfordring.

Som jeg nevnte, vi er stolte av det norsk-russiske fiskerisamarbeidet. I tillegg arbeider vi for å harmonisere regelverk før russerne åpner sitt første offshore-felt i Barentshavet. Og jeg mener det er betryggende at Statoil, med lang erfaring fra værharde felt i nord, er engasjert i utviklingen av Stockman.

Denne Stockman-utbyggingen har skapt store forventninger i hele regionen. Murmansk fylke håper på store økonomiske ringvirkninger. Det samme gjør selvfølgelig Finnmark fylke på norsk side.

Men finanskrisen gjør at vi nå er forberedt på at prosjektet blir forsinket. Investeringene til nye store felt er svært høye, og Russland må foreta tøffe prioriteringer i sine investeringer. I dagens økonomiske situasjon vil de trolig vurdere å sette i gang felt med raskere inntjening først.

Når prosjektet kommer i gang har Norge, Finland og Sverige selskaper som står klare til å delta i arbeidsmulighetene som skapes av utbyggingen.

For tiden ser vi økt interesse for Arktis fra hele verden. Land som Kina og Sør-Korea ønsker å bli observatør i Arktisk råd. Det ene landet etter det andre kommer opp med sin egen Arktis-strategi. Jeg tror det er tre hovedgrunner til økt internasjonal interesse, og jeg vil runde av mitt innlegg med dette:

Først – dette handler om de menneskeskapt klimaendringene. Den arktiske isen smelter fortere enn noen kunne forutsi for bare noen år siden. Langtidseffektene kommer til å bli mer katastrofale i andre deler av verden, men det er i nord at endringene er først synlige. Arktis gir oss en plattform for kunnskap og forskning for bedre å forstå dynamikken i klimaendringene. (Som Alexander Stubb sa i sin tale i Rovaniemi i september: "Extreme north is the canary in the coal mine of climate change").

For det andre – og mye som en konsekvens av issmeltingen – skipsfarten ser i stadig større grad mot Arktis. Cruiseskip til Svalbard er big business, og mange mener at kommersiell skipsfart gjennom den nordøstlige passasjen vil være virkelighet om ikke mange år. Dette kan redusere avstanden fra europeiske til asiatiske havner med så mye som 40 %.

For det tredje – lagrene av olje og gass på sjøbunnen blir mer tilgjengelig. Vi trenger fortsatt tid til å utvikle ny teknologi for å kunne operere under arktiske forhold. Investeringskostnadene kommer til å være enorme. Men vi ser i hvilken retning det går. Vi vet at våre nordlige områder er i endring. Det må vi være forberedt på.

Alt i alt: Jeg tror vi kommer til å se mye mer aktivitet i havområdene i nord i fremtiden.

Da må vi arbeide for at dette ikke skal være en trussel mot miljø og sikkerhet, men tvert om bidra til å trygge livsgrunnlaget og livskvaliteten for dem – ja, for oss – som bor i regionen.

Kunnskap er én nøkkel. Vi styrker utdannings- og forskningsinstitusjoner i nord. Ett eksempel: Det er planer om å etablere et internasjonalt senter for klima og miljø i Tromsø, fordi nordområdene er en global utkikkspost for klimaendringer. Et annet eksempel: Vi har lansert et forskningsprosjekt innen marin bioprospektering i nord; kartlegging av de levende ressursene i havet. Innen medisin og materialteknologi kan det ligge store utviklingsmuligheter i mikroorganismer som vi ennå ikke kjenner. Og vi går inn for en nasjonal satsing på oppdrett av torsk.

Fortsatt skal vi videreutvikle olje- og gassvirksomheten på norsk side i nord. Og vi forbereder oss på at olje- og gassvirksomheten om 10-15 år kan bli en sentral motor i næringsutviklingen, både når det gjelder virksomhet på egen sokkel og deltakelse i utviklingen på russisk side ut fra Øst-Finnmark. Men vår petroleumsvirksomhet skal skje bare der – og bare når – vi vet at den kan foregå på en miljømessig forsvarlig måte og i samsamsistens med andre næringer basert på levende ressurser.

Med andre ord, kjære venner,

Nordområdene er i rivende utvikling og har et stort potensial for samarbeid mellom norske og finske (og russiske og svenske) bedrifter, både i Norge, Finland og Nordvest-Russland. Disse tre "stolpene" – nærvær, aktiviteter og kunnskap – skal prege denne utviklingen.

Jeg opplever å ha en god dialog med Finland og med min gode venn Alexander om samarbeidet i nord – også om samarbeidet med Russland. - Takk for oppmerksomheten.